

ה ק ד מ ה

את פרסום פירושי לספר דברים, כפי שהבטחתי בהקדמה לפירוש ספר ויקרא, לא יכולתי להגשים אלא במזעזע יותר מאוחר מכפי שקייתי. מלבד התעסקותי הקבועה מנעו אותי מכך עבודות ספרותיות נחוצות אחרות. ניבניהן אני מדגיש במיוחד את ההוצאה לאור של ה"מדרש תנאים" לספר דברים. ספר זה הקנה לי אמצעי־עזר בקורתיים לשם תיקון מדרש התנאים העתיק ביותר הידוע לנו לספר זה — הספרי, וכן מסורות תנאים חדשות, בלתי ידועות עד כה, אשר תמיד השתמשתי בהם בכל מקום שהיה בו צורך לקבוע את הפירוש המסורתי של חכמינו.

את היסוד לפירושי זה מהווים — בדומה לפירושי על ספר ויקרא — שיעורי־החומש שהשמעתי בסמינר לרבנים בברלין. השיעורים לספר דברים, שהתחלתי לרשום אותם בשנת תרל"ח, הורחבו אחר־כך והוכנסו בהם הרבה שינויים, עקב הופעות ספרותיות אחרונות. גם לפני ההדפסה התעורר צורך לשנות את הנוסח בכמה וכמה מקומות.

רק עם גמר כל הספר אוכל להוציא לאור את המבוא לספר דברים, שנכתב גם הוא בשנת תרל"ח, ואשר גם הוא טעון עיבוד חודש לגמרי בהתאם לפירושים.

העקרונות שהיו נר לרגלי בפירושי לספר ויקרא, הנם אלו שהבעתי אותם ב"הערות מוקדמות כלליות" לפירוש ספר ויקרא (עמודים 9—1). והנני מייעץ בזה לעינין שם, תוך הדגשה מיוחדת שגם כאן ביססתי את הפירושים אך ורק על הוכחות ברורות, אשר אפילו מתנגדי אמונתנו הקדושה יצטרכו להודות בהן, באם יתבוננו בהן ללא משפטים קדומים. איני רואה הערה זו כמיותרת, אם כי פירושי מכוון בעיקר לקוראים המאמינים באמונה שלמה בתורה מן השמים, הן תורה שבכתב והן תורה שבעל־פה; כי גם הללו ראוי להם לדעת, כי הוכחותי אינן מבוססות בשום מקום על הנחות מוקדמות. האהדה אשר בה נתקבל פירושי לספר ויקרא על־ידי חברי־לדעה, נותן בי תקוה שהללו ידונו אותי לכף זכות גם בשעת עיונם בספר זה, גם במקרה שימצאו בו ליקויים ופגמים. ואם כי לא עלה בידי לתרץ את כל הקושיות ולפתור את כל הבעיות, בכל זאת ייראה פירושי זה כעבודת־הכנה אשר פרשנים אחרים יוכלו להשתמש בה, כדי להגיע בעזרתה לתוצאות משביעות רצון יותר.